

ЖІНКА І ВІЙНА

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.32.1>
УДК 316.42

Людмила АФАНАСЬЄВА

кандидат філософських наук, доцент кафедри
соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний університет імені
Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0002-9386-6529
Email: lyulmila.csr@gmail.com

Наталія ГЛЕБОВА

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0003-3417-1337
Email: nat.glebova2005@gmail.com

Людмила ГЛИНСЬКА

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0003-2223-2024
Email: glinskay.lyudmila2016@gmail.com

Анастасія АНДРЮЩЕНКО

здобувачка вищої освіти спеціальності соціологія
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Email: asi.igoreva@gmail.com

Олена РЕШЕТНИКОВА

здобувачка вищої освіти спеціальності соціологія
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Email: lady.stelmah2011@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА ТРУДНОЦІ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

Анотація. У статті аналізуються основні соціально-побутові проблеми та труднощі, з якими зіштовхнулися жінки, залишившись в окупованому рідному місті Мелітополь в умовах агресивної війни. Встановлено, що серед основних проблем українських жінок в окупованому місті, це такі, як закриття всіх відділень українських банків, шахрайські схеми зі зняттям готівки та дефіцит медикаментів, неможливість доставки гуманітарної допомоги з підконтрольної Україні території, нарікання на якість і дорожнечу російських ліків. З'ясовано, що існують проблеми і з житловими послугами, Зокрема: відсутність газопостачання; нестабільне постачання води та електроенергії; порушення прав власності на майно та нерухомість; конфіскація приватного житла. Виявлено, що в культурній та освітній сферах окупаційна влада міста заборонила як державну мову, так і мови національних спільнот, шляхом примусового переходу шкіл і дитячих садочків на російську мову й російські програми. Росіяни перетворили медичні заклади на

військові госпіталі, 90% лікарень надають допомогу виключно пораненим окупантам. Все це викликає негативні психологічні переживання, почуття втрати чи невизначеності, соціальної незахищеності, труднощі в реалізації соціальних ролей, трансформації в системі цінностей особистості. Стверджується, що усі ці фактори породжують зневіру в перемогу та мирне майбутнє, невпевненість у звільненні окупованого міста, відчуття безсилля, дефіцит спілкування з рідними, однодумцями, друзями.

Ключові слова: війна, українські жінки, окуповане місто, соціальні проблеми.

Liudmyla AFANASIEVA

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Department of Sociology and Philosophy, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Liudmyla GLYNS'KA

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Department of Sociology and Philosophy, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Natalia HLEBOVA

Dr. of Sciences in Sociology, Professor, Department of Sociology and Philosophy, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Anastasiia ANDRIUSHCHENKO

higher education student majoring in sociology,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Olena RESHETNIKOVA

higher education student majoring in sociology,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

**PROBLEMS AND DIFFICULTIES OF UKRAINIAN WOMEN,
LIVING IN THE OCCUPIED TERRITORY**

Abstract. The article analyzes the main social and domestic problems and difficulties faced by women who stayed in their occupied hometown of Melitopol during the aggressive war. It is established that the main problems of Ukrainian women in the occupied city include the closure of all branches of Ukrainian banks, fraudulent schemes with cash withdrawals and shortages of medicines, the impossibility of delivering humanitarian aid from the territory controlled by Ukraine, complaints about the quality and high cost of Russian medicines. It was found that there are also problems with housing services, including: lack of gas supply; unstable water and electricity supply; violation of property rights to property and real estate; confiscation of private housing. It was found that in the cultural and educational sphere, the occupation authorities of the city banned both the state language and the languages of national communities by forcing schools and kindergartens to switch to Russian and Russian programs. The Russians have turned medical facilities into military hospitals, with 90% of hospitals providing care exclusively to wounded occupants. All of this causes negative psychological experiences, feelings of loss or uncertainty, social insecurity, difficulties in realizing social roles and transforming the system of values of personal relationships. It is argued that all these factors give rise to disbelief in victory and a peaceful future, uncertainty about the liberation of the occupied city, a sense of powerlessness, and a lack of communication with family, like-minded people, and friends.

Keywords: war, Ukrainian women, occupied city, social problems.

Постановка проблеми. Агресивна війна, злодійськи та підступно розпочата Росією проти України 24 лютого 2022 року (хоча ми розуміємо, що війна почалася набагато раніше), показала антилюдський характер путінської «спецоперації на знищення українства». Ці події стали новим прикладом безжалісної війни. Вона не є випадковим явищем [9]. Це наслідок реалізації смертельно хворої доктрини «руського мира», у якому незалежній Україні немає місця. Тому «спецоперація» ведеться не проти збройної сили держави, а проти українців,

мирного населення, молодого покоління та тих, хто тільки народився у бомбосховищах. Особливо важко тягар війни виносити жінкам, які змушені у надскладних умовах забезпечувати побут сімей, виховувати дітей, коли часто не можна обпертися на надійне чоловіче плече. Небезпека цієї війни полягає у тому, що вона несе екзистенційну загрозу українству, ставить під сумнів можливість демократичного шляху нашої країни до європейської спільноти, руйнуючи «крихітку буття» кожної людини.

Через важливе стратегічне розташування (перетин європейських автомагістралей та наявність залізничної лінії міжнародного значення до окупованого Кримського півострова) український багатокультурний Мелітополь з 25 лютого 2022 року вже більше року поспіль живе під окупацією російської федерації [8].

Воєнна окупація не тягне за собою позбавлення суверенітету окупованої території. Відповідно до положень Гаазьких конвенцій 1907 і 1954 років та Четвертої Женевської конвенції 1949 року держава-окупант повинна вжити всіх заходів для відновлення та забезпечення суспільного порядку й безпеки населення окупованої території, сприяти задоволенню його першочергових потреб, дотриманню прав і основоположних свобод, забезпечувати захист культурних цінностей, у тому числі шляхом організації на окупованій території військових адміністрацій [7]. Однак, армією агресора з самого початку вторгнення порушувались правила ведення війни та всі положення світових конвенцій.

Аналіз наукових публікацій. Серед українських науковців зараз з'явився цілий спектр українських аналітиків, які займаються дослідженням проблем війни. Це О. Костенко, М. Піддячий, О. Гринів, І. Лосев, С. Грабовський, І. Грабовська, М. Цюрупа та інш. [Див., напр.: 3; 4; 5; 6; 10]. На шовіністичних, расистських, ксенофобських, антиліберальних ознаках російського фашизму та його геноцидних практиках наголошують такі вітчизняні дослідники, як В. В'ятрович, О. Кривдик, О. Кудрін, Л. Якубова, С. Дацюк, А. Дробович, О. Гринів, О. Костенко, П. Олещук, О. Романчук.

Однак, предметне поле досліджень у межах соціально-побутових проблем українських жінок, що залишилися на окупованих територіях, сьогодні ще остаточно не сформовано.

Мета статті полягає у виявленні та аналізі основних соціально-побутових проблем, з якими зіштовхнулися жінки, залишившись в окупованому рідному місті.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення проблем, з якими зіштовхуються жінки, які залишилися у тимчасово окупованому Мелітополі, Центр соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького провів емпіричне дослідження. Методом збору первинної інформації було опитування респондентів, що дозволило сформувати профіль основних проблем та труднощів тих жінок, які не змогли з різних причин виїхати та залишилися в окупованому Мелітополі.

У ході даного дослідження було виявлено, що основними причинами того, чому жінки залишилися в тимчасово окупованому Мелітополі стали: «відсутність офіційних гуманітарних коридорів для виїзду»; «страх попасти під обстріл на блок-постах»; «простояти кілька днів і повернутися назад»; «потрапити у полон під час евакуації»; «фізичний та психологічний стан здоров'я»; «наявність членів

родини з вадами здоров'я, які не переживуть евакуацію» [2].

Серед основних соціально-побутових проблем, із якими зіштовхнулись наші респонденти, залишившись в рідному місті, слід відзначити такі, як закриття всіх відділень українських банків, шахрайські схеми зі зняттям готівки та дефіцит медикаментів, неможливість доставки гуманітарної допомоги з підконтрольної Україні території, нарікання на якість і дорожнечу російських ліків. Зокрема, Олена жалілася, що *«Гроші закінчуються, а отримати їх в банках неможливо, оскільки великі черги, а так міняють лише під проценти»* [2]. Респондентка Юля повідомила: *«Зараз великі проблеми зі зняттям грошей із банківських карток, особливо якщо у людини немає телефону з додатком та авторизацією, а лише просто картка. Міняли вимагають 15-20% за переведення в готівку»* [2]. А Надя відмітила, що: *«Пенсію отримую на банківську картку, а стояти в черзі, щоб її перевести в готівку, немає сил... що робити і як жити?»* [2].

Щодо проблем з медикаментами та гуманітарною допомогою, то респонденти відзначили: *«Пенсії не вистачає на їжу, гуманітарну допомогу не пропускають або забирає нова влада, продукти, які привозять з Криму, дорогі... не знаю як жити далі»* (Марія); *«5 квітня біля тієї самої аптеки, до якої завезли нові правителі міста вкрадену гуманітарну допомогу, утворилася черга за медикаментами. Але люди її не безкоштовно отримують, як планувалося командою мера міста Івана Федорова, а купують. Городяни кажуть, щоб щось купити, треба о 5-й ранку чергу зайняти»* (Світлана); *«Ми часто хворіємо і тримаємо в облозі лікарні зі своїми скаргами. Нас лікують, а ми не лікуємось, нас не беруть ліки. З нами важко, але ми й самі не знаємо, що нам тепер робити. Ми дивні, бо втрачені»* (Олена) [2].

Окрім того, респонденти нарікають на низку таких побутових проблем, як неможливість зареєструвати акти громадянського стану за українським законодавством (одруження, народження, смерть). Наприклад, Валентина відзначила: *«Проблема поховати родичів, через брак лікарів неможливо отримати довідку, довго не віддають тіло»*. Лідія також підтвердила: *«Реєстрація новонароджених теж є проблемою, неможливо зареєструвати дитину за українськими законами»* [2].

Серед проблем з житловими послугами опитані відзначали такі: відсутність газопостачання; нестабільне постачання води та електроенергії; порушення прав власності на майно та нерухомість; конфіскація приватного житла. Так Світлана повідомила: *«У нас же газу немає, ось ми і вирішили зносити старі електричні плити і замість них ремонтувати з вживаних запчастин, допомагаємо один одному як можемо.. А якщо світла не буде, що тоді?»*. Ольга відзначила, що *«Фальшива влада обіцяла пробачити всі борги та знизити комунальні*

тарифи, а тепер вони їх підвищили вдвічі». Вікторія стверджувала: «Комунальні платежі не оплачую, не збираюся стояти в касі підприємств та платити карбованцями, яких немає». Марина ж сказала: «Стало страшно, від людей чуємо, що вселяють військових у квартири, які порожні, а у нас у під'їзді багато хто виїхав... тепер і спати страшно...». Наталія також підтвердила: «Сім'ї російських військових відбирають квартири людей, які виїхали з міста». «Вже відстежують у місті порожні квартири, з яких виїхали люди, і збираються туди вселяти своїх, росіян, деякі окупанти вже привезли навіть сім'ї. А що буде далі, чого ще можна очікувати від «асвабодителів?» - відмітила і Тамара [2].

Дуже гостро також стоїть проблема безробіття та забезпечення сім'ї. Зокрема, Юлія повідомила: «Окупаційна влада пропонує матеріальну допомогу, не хотілося б стати зрадником, а як жити далі, якщо роботи немає, а годувати дітей чимось треба». Алла скаржилася: «Окупанти повідчиняли свої магазини, але ціни там вищі, ніж на ринку, продуктів обмежена кількість та й сумнівної якості, покупців майже немає. Доводиться задовольнятися тим, що на ринку пропонують, а зарплати на це не вистачає». Анастасія ж також повідомила: «80% мелітопольців – безробітні. Складно зняти готівку з карток. Ціни в аптеках та магазинах завищені у 3-4 рази». «Прийдеться їхати, а немає грошей, роботи, влаштуватися неможливо» - підтверджує і респондент Валентина. А Вікторія у розпачі сказала: «У місті немає роботи, як жити? Піду в сади збирати черешню, хоч якась копійчина...» [2].

У галузі освіти ще більше нарікань на окупаційну владу, таких як: використання закладів освіти не за призначенням (штаби, хостели для військових) та примусовий перехід всіх закладів освіти на російські стандарти. Наприклад, Ольга повідомила: «Займаю проукраїнську позицію, до колаборантів не піду, в гурток свою дитину не пушу, не знаю, що робити з нею влітку...». Ірина відмітила: «Я не працюю в школі, бо не хочу працювати на окупаційну владу, за українськими законами я у відпустці...». «Неможливість навчання за українськими програмами» – відзначає і респондент Настя. Тетяна стверджує: «Вважаю, що повинна бути державна програма щодо інформування стосовно навчання в школах на наступний рік». Дар'я також відмітила: «Я не згодна з цією владою, хочу щоб дитина навчалася в українській школі, але, на жаль, ні мені та й іншим батькам ні вчителі, ні адміністрація не надає ніякою інформації» [2].

Ще однією важливою проблемою, на думку респондентів, є заборона розмовляти рідною українською мовою, що супроводжується масовими залякуваннями. Так, Людмила повідомила: «В культурній і освітній сфері окупанти примушують переходити у вищі навчальні заклади, школи та дитячі садочки на російську мову й російські

програми». Арина також відзначила: «Не дай Боже тут говорити рідною мовою, якщо хтось з орків чи колаборантів почує, то не знаю, чим все закінчиться... тут у нас забороняють як державну мову, так і мови національних спільнот». Марина скаржилася: «Моїм дітям іти до школи. Але за чутками та заявами окупантів, багато дітей зовсім не говорять російською, або в принципі погано володіють російською мовою і не говорять нею. Тому в школах будуть нові програми з викладанням українською мовою, але за російськими програмами та стандартами. Тобто дітям у школах вбиватимуть голову всю ту саму російську альтернативну історію та пропаганду. Причому викладання українською буде не для всіх учнів, а лише у вигляді факультативного предмета, який батьки зможуть вибрати за бажанням. Ну і правильно, після постійних оповідань про «ми адін народ» і про «неповноцінність українців» у порівнянні з «великоросами» який вибір буде у школяра? А навіщо потім такій дитині знати українську мову? Їй вже прищепили - повноцінний перехід на російську мову спілкування, це вже справа часу, тим більше, що практично всі навколо, особливо однолітки, вже говорять російською». А Аня відмітила: «Тактику масового залякування обрали рашисти до батьків, які не хочуть вести дітей у школи, захоплені окупантами... рашисти погрожують, що, якщо дітей не віддаватимемо в їхні російські школи, то прийдуть за дітьми і заберуть до інтернату» [2].

Також через захоплення влади в Мелітопольському державному педагогічному університеті окупанти позбавили здобувачів вищої освіти майбутнього в рідній країні. Зокрема, Діана повідомила: «Колаборанти віджали педуніверситет, там упорядковують російський виш, а що робити випускникам, які планували навчатися в українському виші?». це підтвердила і Вікторія: «У Мелітополі окупанти вкрали будівлю педуніверситету – що буде з вишом?» [2].

Все це викликає негативні психологічні переживання, почуття втрати чи невизначеності, соціальної незахищеності, труднощів в реалізації соціальних ролей і трансформації в системі цінностей особистості. Провокує тривоги та страхи за здоров'я, власне життя і життя рідних, безсоння, неврози. Наприклад, Лариса відмічає: «Через хворобу мамі виїхати з Мелітополя не можу, дуже важко психологічно, що робити, якщо наші наступатимуть, підвалу та притулку немає, чи думатимуть про нас ЗСУ?». Олександра також жаліється: «Мені страшно, що всі наші виїхали, а поруч живуть тільки проросійські, таких, як я, залишилось дуже мало, дуже страшно довіряти комусь»

Усі ці фактори породжують зневіру в перемогу та мирне майбутнє, невпевненість у звільненні окупованого міста, відчуття безсилля, дефіцит спілкування з рідними, однодумцями, друзями. У

розпачі Світлана відзначає: «Я не розумію, коли настане завтра, і піде це пекло, вже сил немає терпіти, а раптом усе буде як у Криму, і на Донбасі, і нас не звільнять?». це підтверджує і Галина: «Ви не уявляєте, що мешканці, які залишилися у тимчасово окупованому місті, живуть у постійному стресі, відчувають страх та тривогу, паніку, виснаження, спустошення тощо». Катя також з жахом повідомила: «З кожним днем стає все страшніше і страшніше, коли постійно бачиш людей з автоматами, сотні їхньої техніки, яка руйнує наші дороги, черги в банки, в укрупшту, де видають якусь допомогу, а виїхати не можемо. Від нервів уже руки почали тремтіти. Як жити далі? Коли ж нас звільнять? Дожити б...» [2].

Жінки, які залишилися на тимчасово окупованій території, відчувають соціальну незахищеність, загарбники фальсифікують факти історії та культури України, знищують пам'ятники історії та культури Запорізького краю. Так, Марина жаліється: «Нова влада спотворює справжню історію та культуру міста, проголошуючи «таврійську губернію», неіснуючу державу радянський союз, вивозить культурні та матеріальні цінності». Світлана теж відмітила, що: «У місцевому краєзнавчому музеї почали виготовляти «нові експонати», які перекручують справжню історію і культуру міста, називаючи наш край таврійською губернією. Також з музею вивезене скіфське золото» [2].

Люди в окупованому Мелітополі не мають ніякої альтернативи в отриманні інформації (працюють виключно російські ЗМІ), з усіх сторін лунає проросійська агітація та пропаганда, в той час, як окупанти знищують український бібліотечний фонд. Зокрема, Марія повідомила: «Медіапростір заповнили лише російські телеканали, окупанти переключили на російський мобільний зв'язок, щоб остаточно відрізати мешканців від українського інформаційного простору». А Катерина відзначила: «Центральну бібліотеку ім. Лермонтова окупанти з колаборантами вирішили денацифікувати й винесли з приміщень всі підручники з історії України. А вчора завезли з 1,5 тони книг російською мовою – здебільшого це історія періоду другої світової війни у викривленій інтерпретації рашистів. Ці книги стануть підручниками для мелітопольських учнів з 1 вересня» [2].

Мешканці міста постійно фіксують факти пограбування приватних і державних підприємств, через що утворюється дефіцит продуктів харчування.

Окупантами також було розграбовано один з гуманітарних штабів міста. незахищені верстви населення не можуть задовольнити навіть свої мінімальні потреби, але залишаються в місті через небезпеку виїзду з окупації. Респондент Ольга повідомила: «Відкритим залишається питання поставок. Продуктів в Мелітополі залишається все менше, а «асвабодітелі» відкривати гуманітарні коридори для передачі продуктів і медикаментів не поспішають». це підтверджує і Валентина: «Сьогодні,

12 березня, російські загарбники оточили гуманітарний штаб, який знаходиться у ДК Шевченка. Тобто городяни, які приходили сюди по продукти, теплий одяг та ліки, не можуть отримати допомогу. Поки що працюють центри допомоги у ПТУ на Новому Мелітополі та мікрорайоні, Але, наскільки вистачить там запасів, невідомо. Також працює незалежний гуманітарний центр у ТДАТУ. Але відкритим залишається питання постачання. Продовольства в Мелітополі залишається все менше, а так звана нова влада відкривати гуманітарні коридори для перевезення продуктів і ліків не поспішає». Марина ж покаржилася: «Вчора на блок-посту російські військові перестали пропускати з вантажем селян-підприємців, які хоч якось забезпечували ринок продуктами власного виробництва». «Дуже дорого все, не вистачає коштів прокормити сім'ю» – жаліється і Катя. А Олена відмічає: «Продукти, які пропонують «асвабодітелі», дорогі та дуже неякісні, не можна їсти, деякі продукти неможливо знайти» [2].

Висновки і пропозиції. Отже, виходячи з даного аналізу, можна визначити такі основні соціально-побутові проблеми, з якими зіштовхнулися жінки, залишившись в окупованому рідному місті Мелітополь: закриття всіх відділень українських банків, шахрайські схеми зі зняттям готівки та дефіцит медикаментів і дорожнеча російських ліків, неможливість доставки гуманітарної допомоги з підконтрольної Україні території та зареєструвати акти громадянського стану за українським законодавством (одруження, народження, смерть); порушення прав власності на майно та нерухомість; конфіскація приватного житла; примусовий перехід всіх закладів освіти на російські стандарти; заборона розмовляти рідною українською мовою, що супроводжується масовими залякуваннями тощо. Жінки, які залишилися на тимчасово окупованій території, відчувають соціальну незахищеність, загарбники фальсифікують факти історії та культури України, знищують пам'ятники історії та культури Запорізького краю. Усе це викликає негативні психологічні переживання у жінок, почуття втрати чи невизначеності, соціальної незахищеності, провокує тривоги та страхи за здоров'я, власне життя і життя рідних, безсоння, неврози.

У такій ситуації жителі, які залишилися в тимчасово окупованому місті, згуртувались на своїх мікротериторіях і посилити сусідські зв'язки на вулиці, у дворах багатопверхових будинків [1]. Таким чином надавалася допомога сусідам, поширювалася корисна інформація та новини з зони бойових дій. Наразі всі мелітопольці, Мелітопольська міська рада вірить і працює над тим, щоб повернутись у деокупований Мелітополь. Ми знаємо, що доведеться зіштовхнутись із серйозними гуманітарними, економічними, правовими проблемами. Але ми не боїмося труднощів, й як ніколи згуртовані задля перемоги, адже міць однакості веде суспільство до

порятунку та реалізації спільної справи. Віра у перемогу України та вся робота для її наближення є головним пріоритетом для всіх українців та мелітопольців у тому числі.

- Афанасьєва Л.В., Букрєєва І.В., Глебова Н.І., Глинська Л.Ф., Семікін М.О. Політичні та ментальні засади російського імперіалізму. *Українознавчий альманах*. Випуск 30, 2022. С. 22–29.
 - Визначення основних проблем та труднощів, з якими доводиться стикатися представникам етнічних спільнот міста Мелітополя, що залишилися на окупованій території, вимушено покинули свої домівки та виїхали на підконтрольну Україні територію, чи за кордон / *Звіт за результатами контент-аналізу, фокус групових дискусій та глибинних інтерв'ю в рамках реалізації Проєкту за підтримки Ради Європи «Етнічні спільноти і спільність: запорака громадської активності та довіри»*. Мелітопольська міська рада, Центр соціологічних досліджень МДПУ імені Богдана Хмельницького, Мелітополь – Запоріжжя, 2022. 114 с.
 - Грабовська І. Вирівнювання можливостей для жінок та чоловіків versus криза маскулінності (українська специфіка). *Соціологічні студії*. № 2(21), 2022. С. 6–13.
 - Грабовська І. Жіноче «обличчя» війни України проти російського агресора. *Українознавчий альманах*. Випуск 30, 2022. С. 29–35.
 - Грабовська І. Суб'єктивізація versus масовізація українського соціуму. *«Studia Orientalne»*. Польща. №4. 2022. С. 71–82.
 - Грабовська І., Грабовський С. Хвилі глобалізації, деколонізація та геополітична суб'єктність. *Українознавство*. 2023. №1. С. 212–225.
 - Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 09 червня 2017 р. за N 704/30572 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re30572?ed=2017_03_23&an=154
 - Земфіра Кондур, Афанасьєва Л.В., Букрєєва І.В., Глебова Н.І., Глинська Л.Ф., Фалько Н.М. Регіональний досвід дієвих механізмів вирішення труднощів і проблем національних меншин в умовах війни: проєктний досвід. *Українознавчий альманах*. Випуск 30, 2022. С. 89–96.
 - Ільчук Л. Основні загрози та пріоритети розвитку соціальної безпеки в Україні. К.: Український центр політичного менеджменту, 2010. URL: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=98&>.
 - Цюрупа М.В. Політичні та ментальні засади російського імперіалізму. *Українознавчий альманах*. Випуск 30, 2022. С. 22–29.
- References**
- Afanas'yeva L.V., Bukryeyeva I.V., Hlebova N.I., Hlyns'ka L.F., Semikin M.O. (2022). *Politychni ta mental'ni zasady rosiys'koho imperializmu* [Political and mental foundations of Russian imperialism]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. Vypusk 30. P. 22–29. (in Ukrainian).
 - Regional experience of effective mechanisms for solving difficulties and problems of national minorities in war conditions: project experience. *Vyznachennya osnovnykh problem ta trudnoshchiv, z yakymy dovodyt'sya stykatysya predstavnykam etnichnykh spil'not mista Melitopolya, shcho zalyshylysia na okupovaniy terytoriyi, vymusheno pokynuly svoyi domivky ta vyyikhaly na pidkontrol'nu Ukrayini terytoriyu, chy za kordon* [Identification of the main problems and difficulties faced by the representatives of the ethnic communities of the city of Melitopol who remained in the occupied territory, were forced to leave their homes and left for the territory controlled by Ukraine, or abroad] / *Zvit za rezul'tatamy kontent-analizu, fokus hrupovykh dyskusiy ta hlybynykh interv'yu v ramkakh realizatsiyi Proyektu za pidtrymky Rady Yevropy «Etnichni spil'noty i spil'nist': zaporuka hromads'koyi aktyvnosti ta dovery»*. (2022). Melitopol's'ka mis'ka rada, Tsentr sotsiolohichnykh doslidzhen' MDPU imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, Melitopol' – Zaporizhzhya. 114 p. (in Ukrainian).
 - Grabovs'ka I. (2022). *Vyryvnyuvannya mozhyly-vostey dlya zhinok ta cholovikiv versus kryza maskulinnosti (ukrayins'ka spetsyfika)* [Equalization of opportunities for women and men versus the crisis of masculinity (Ukrainian specifics)]. *Sotsiolohichni studiyi*. № 2(21). P. 6–13. (in Ukrainian).
 - Grabovs'ka I. (2022). *Zhinoche «oblychchya» viyny Ukrayiny proty rosiys'koho ahresora* [The female "face" of Ukraine's war against the Russian aggressor]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. Vypusk 30. P. 29–35. (in Ukrainian).
 - Grabovs'ka I. (2022). *Sub"yektyvatsiya versus masovizatsiya ukrayins'koho sotsiumu* [Subjectivization versus massification of Ukrainian society]. *«Studia Orientalne»*. Pol'shcha. №4. P. 71–82. (in Ukrainian).
 - Grabovs'ka I., Grabovs'kyi S. (2023). *Khvyli hlobalizatsiyi, dekolonizatsiya ta heopolitychna sub"yektnist'* [Waves of globalization, decolonization and geopolitical subjectivity]. *Ukrayinoznavstvo*. №1. P. 212–225. (in Ukrainian).
 - Zareyestrovano v Ministerstvi yustyttsiyi Ukrayiny 09 chervnya 2017 r. za N 704/30572 «Pro zatverdzhennya Instruktseyi pro poriyadok vykonannya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroynykh Sylakh Ukrayiny»* [Registered in the Ministry of Justice of Ukraine on June 9, 2017 under N 704/30572 «On the approval of the Instruction on the procedure for implementing the norms of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine»]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re30572?ed=2017_03_23&an=154 (in Ukrainian).
 - Zemfira Kondur, Afanas'yeva L.V., Bukryeyeva I.V., Hlebova N.I., Hlyns'ka L.F., Fal'ko N.M. (2022).

- Rehional'nyy dosvid diyevykh mekhanizmiv vyrishennya trudnoshchiv i problem natsional'nykh menshyn v umovakh viyny: proyektnyy dosvid* [Regional experience of effective mechanisms for solving difficulties and problems of national minorities in war conditions: project experience]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. Vypusk 30. P. 89–96. (in Ukrainian).
9. Il'chuk L. (2010). *Ocnovni zahrozy ta priorityety rozvytku cotsialnoi bezpeky v Ukraini* [Main threats and priorities for the development of social security in Ukraine]. K.: Ukrainkyi tsentr politychnoho menedzhmentu. URL: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=98&> (in Ukrainian).
10. Tsyurupa M.V. (2022). *Politychni ta mentalni zasady rosiiskoho imperializmu* [Political and mental ambush of Russian imperialism]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. Vypusk 30. P. 22–29. (in Ukrainian).